

ИНТЕРВЮ С Г-ЖА ЦОНКА БУКУРОВА

- Какво си спомняте за екологичната обстановка в Русе през 80-те години на 20. век?

- Обгазяванията в Русе започнаха още 1981 година. Отначало хората просто недоумяваха какво може да е това, защото се появяваше една гъста мъгла, но не като другата, която по-равномерно се разпространява, просто като че ли едно валмо се търкаля по дадена улица или виждаш, че идва отсреща, залива те и минава през теб. И понякога видимост имаше на 4-5 метра, толкова гъста. Скоро хората от високите етажи забелязаха, а и ние, които работехме по крайбрежната ивица, че идва от реката. От отсрещната страна, но не знаехме какво е. Но отначало още нямаше реакция, защото обгазяванията бяха по-редки и не така концентрирани, но с годините ставаха все повече и все по-гъсти, по-непоносими. Последните години до такава степен, че хората получаваха кръвоизливи в очите, задушаваша се, някои припадаха - деца, възрастни хора, по спирки, по улици. И непрекъснато виждаш хора с нещо на лицето, някаква маска си направили, натопена в оцет или кърпичка. Децата понякога даже с пионерските връзки, защото неочаквано дошло, докато се връщат от училище. Това беше ежедневие да гледаш хората със запушени лица, тичайки насам-нататък. И тракащи прозорци, защото хората бързаха да си затворят вкъщи. Това беше в самото начало и така продължи все-повече, с все по-чести обгазявания, много по-силни.

- Известни ли са ви други замърсители освен румънския завод?

- Най-често при диалог с нашето правителство и когато рядко се казваше нещо, беше че „румънците ни обвиняват, че ние сами се обгазяваме“, защото имаше много големи за-

води тогава, по-голямата част от които бяха химически заводи. Обаче те не замърсяваха с тези химически елементи, които бяха там, още повече, че преди нямаше такова нещо. Но ние виждахме, че замърсяването идва от Румъния. По-късно Иван Винков – областният ръководител на партията (той е интервюиран от Веселина Антонова, която направи филм за това), каза: „Аз съм качил ръководството на сладкарницата на хотел „Рига“ – най-горе, те виждат откъде идва, но и те твърдяха, че не бива да си разваляме отношенията с румънците и че не се знае дали не е наше това обгазяване“. По-късно нашето движение направи тайно проучвания – това беше, когато д-р Желев беше президент, и научихме, че има такава апаратура в София, която не се използва. Тя е била доставена да следи уж храната на Тодор Живков, но той си има такава апаратура, а тази е да оправдае заплатите на 6 човека. И тогава с Петър Слабаков – легендата от киното, един от най-големите български артисти, той всяка вечер в театъра четеше пред дамите от комитета разни прокламации в театъра и беше тук с нас и на Дунав мост, навсякъде. Отидохме да искаме тази апаратура, вземахме я от д-р Желев и я скрихме. Обаче някой издаде това нещо и румънците спират обгазяването за една седмица. Мислят, че е дошла временно някаква апаратура. Ръководителката на групата каза: „Ще замерим фона на Русе, нищо че няма обгазяване“, и тогава за пръв път замерихме фона и се оказа, че няма нищо над допустимото. Някакви соли, минерали, които нямат нищо над допустимото. А тогава соли и минерали имаше 2 или 3 пъти над допустимото, другите 8 пъти над допустимото, това е нещо страшно! Направих голям доклад, който беше приет в БАН от 30 доценти и професори, но така и не излезе на бял свят. Това става 1990 година. Първо пращаме пробите по самолети, после по влака – две години, и последната година

дойдоха тук. Ние ги настанихме. И без да знаят от Общината, в една от стаите в мазата на Общината работихме. Защото само прислужничките влизат там. Една лаборатория, една специална мивка за измерване и никой не знаеше. Една от нашите отива при д-р Назъров, който пръв получава сведения за заболяванията, да вземе някакви данни. И тя казва: „Аз идвам от „Екогласност“ да взема едни – какви си данни“, а той казва: „Ама вие къде сте?“ „Ами ние сме се наврели там в една маза, нашите хора оттам мерят“. Той подкача и казва: „Боже, аз съм заместник-кмет в Общината и не знам, че те са там!“ Когато излизахме на първата демонстрация, управниците разбраха последния ден, а при другите – когато сме вече под прозорците им. Това се дължеше на солидарността на българите, може би солидарност е имало и в полицията, защото и техните деца се троят, че и да научат по-нисшите, не казват по-нагоре. По-нисшите научават, не знам как, но ние сме вече под прозорците им и те тогава научават. Когато беше Гриша Филипov на голямата демонстрация (майките с количките), ние в последния момент научаваме, че те са там, дошли от Разград. Русе не беше областен град, а Разград, а те не знаят, че вече обикаляме централния площад да се съберат повече, аз мисля че бяха 5 хиляди, казват, че са били 3 хиляди, но това няма значение. И когато отиваме там, Енев (началник на милицията) отива и им казва: „Ами, демонстрантите са долу“. Отначало не смееха да излязат, след 15-20 минути излязоха, ние през това време скандираме: „Демонтаж, съд в Хага!“ Имах чувството, че ехото блъскаше това, което хората излъчваха от устите си. Тогава беше характерно, че и най-дребното нещо, ако решите гласно да направите някоя проява, първо партийното бюро трябва да знае, а после и най-висшите органи на партията. А да направиш демонстрация през 80-те години, беше невъзможно. Не

знам как ние успяхме. Годор Живков казал: „Абе, ние бяхме едно време функционери и ни хващаха, а тези как никой не ги е уловил?“ Когато д-р Желев става президент, всичко е засекретено, обаче с част от разпечатките на техните съвещания, които той е успял да вземе, той написа книга, където има всичко, което се отнася за нас, за създаването на първите движения и клуба за гласност и преустройство. Ние бяхме на промоцията. Всички, които ни има като имена в книгата. Там виждаме как са реагирали и какво са казвали за нас тогава. Отначало се паникьосват и казват: „Такова нещо няма, без разрешение такова нещо не може да се случи“. Но когато научават последния ден, че правим събрание, че някакъв филм – филмът „Дишай“, ще се излъчва, те го забраняват! От студио „Екран“ казват, че филма го няма, загубил се, но все пак го излъчват. Навън чака опашка от хиляди души на два пъти да го гледа. 500 души дойдоха на основаването на Комитет за екологична защита на Русе, това са само хора от елита, бих казала истинският елит, не този, който гледаме сега по телевизията, това са доценти, професори, кинаджии, режисьори, това са хора, които бяха изумени, като видяха какво става при излъчването на филма „Дишай“. Ние се престашихме да застанем пред камера и да говорим. Застанахме пред камера, всичко импровизирано и същия ден бяхме при социолозите и те бяха впечатлени и втрещени. Ние ги извикахме и те снимаха, особено третата демонстрация. Гриша Филипов тогава беше казал: „Абе, те си изподовели телевизията, която е създадена да снима съвсем други работи, а не русенския проблем“. 14 човека екип снимат, а те не можаха да му дадат един високоговорител, за да се чува какво говорят на митинга.

- По кое време на денонощието бяха обгазяванията?

- О, не, нямаше точно време. Обгазяванията идваха изведнъж, неочаквано. И когато нощно време усетим, че ми-

рише, хората стават и затварят. Когато проведохме втората демонстрация, обгазяването беше 3 дена, толкова голямо. Препоръчваха, даваха съвети да слагаме одеала, мокри чаршафи на прозорците и на вратите, за да не влиза миризмата. Децата да не ги пускаме навън. Буквално слагах мокър чаршаф и имах внучка тогава, нея я има на всички снимки, даже филмът започва с нея, с черна рамка и снимката. Повечето обгазявания ставаха през деня и виждахме откъде идва.

- Влияеха ли тези обгазявания по някакъв начин на вашата работа?

- Често ме питат какви са мотивите точно ние да направим протестите. Първо, нашата работа се отличаваше с това, че ние не работим на закрито като в завода. Заклучват портала и не може да излезеш или пък предприятия, където не можеш да излезеш, без да получиш разрешение. Ние сме на свободен режим, градът е райониран на 6 района, където имаше технически ръководители. Моят район беше централният, без кварталите. От Младежкия парк до ул. „Панайот Хитов“ и ул. „Скобелев“. В този район ние изграждаме зелената система, поддържа я, вътрешнопарцелните пространства, обаче ние сме задължени да помагаме на всички предприятия, заводи, училища, детски градини и т.н. Дори и аранжировки. Нас ни познаваха – директори на детски градини, училища, предприятия и още повече хората, които полагаха доброволен труд. Доброволният труд го заработваха при нас, всеки в квартала, по районите. Ние сме цял ден по обекти, бяхме свободни, никой не ни държи сметка къде сме и какво правим. Другият мотив е, че ние работим навън. Нашите работници припадаха, защото бяхме навън. Знаете ли какво е да знаеш, че... Имала съм случаи, в които аз трябва да приключа месеца, от една страна всички сметки, това са огромни пари, ние трябва да смятаме по една седмица, за да

приключим. Навън са хората, има обгазяване, няма как да ги оставиш – стоиш там, аз знам, че имат кръвоизливи и кашлици постоянно. Ние бяхме едни от най-потърпевшите. Друг мотив е, че виждахме големи мутации, неплодоносността на дърветата. От цветопроизводство и разсадниците вземаха от други градове семена. Ние питахме: „Ами какво става с хората тогава?“ По-късно се свързахме с доктор Назъров и той направи проучване как ескалира заболяемостта и чухме, че има деца с малоформации. Това са нашите мотиви и правехме няколко опита. И измислихме в една къща да направим галерия, където депутати и политици да видят нашите послания. Веднъж, когато се бяхме събрали, един ден ни дойде идеята за демонстрация.

- Какво ви накара да протестирате пред Партийния дом?

- Ами когато стигнахме до идеята за демонстрация, решихме, че тя трябва да бъде там – пред партията майка и както казва Живков „ние сме партия и държава“. Ако не бяха затворили порталите на заводите, щеше да бъде страшно голяма демонстрация, всички знаеха. Само една жена успява да излезе от завод „Вела Пискова“, когато ние тръгнахме към Партийния дом. И само след минути идва едно ремаркенце, което кара косачки като за работа, а отдолу са плакатите. Той ги смъква, почва да ги човърка – инструктиран, след това се задават нашите хора по ул. „Борисова“ и влизат вътре. Ние веднага даваме плакатите, зад нас имаше една строителна група, и когато раздадохме плакатите, хората видяха, че има нещо и от всички улици започнаха да се стичат. Образува се един голям блок и ние правим две крачки, и спираме, отсреща въоръжени мъже. Първо прибягваха отговорничките, всички чакаха хора да дойдат. Тези, които са успели да избягат, които не са на смяна, може би така са успели да ги събе-

рат. Но можеше да се случи нещо много страшно, да вземат драстични мерки, и кое спаси положението да не стане толкова лошо: първо, на власт беше вече Горбачов, второ, Тодор Живков задава въпроса: „Со кротко, со благо ли ще действаме, или со тояга?“ и почват и по единия, и по другия начин. Но ние в последния момент, когато съобщават никой да не излиза, включително и ние, решаваме и набързо написваме „Мирна демонстрация за въздух“ и той да бъде водещия плакат, друго е, когато виждаш мирни хора. Когато стояхме там, видяхме въоръжени хора на покрива и си мислехме: „Нима ще стрелят?“ Всички казваха: „Те извършиха нещо благородно“ и ако властта ни беше подала ръка, нямаше да се стигне до политическата демонстрация по-късно в София, но може би щяха да бъдат необратими нещата, защото ние бяхме свързани с Желю Желев.

- Оказан ли Ви в някакъв по-силен натиск от полицията във връзка с вашите протести?

- Усещахме симпатията и любовта на всички граждани. Всеки е чакал нещо, все си казвахме, че не може тези хора от милицията – млади хора, да не са потърпевши, няма как. Всички искаха нещо да стане. Какви бяха мерките, разбира се, че веднага ни извикаха в милицията, но нашият генерален директор – инж. Николов, е казал да не ни губят времето, защото ние сме заети жени, другото, което е – трябва да отида на работа сутрин, чакат ме 40 работници, около 100 бригадири, на които трябва да им дам работа, ремаркета, камиони, защото водим и строителна работа. И за това Николов е казал: „Не могат да отсъстват дълго, нека бъдат викани в моя кабинет“, и всеки път ни викаха там. Първият път дали е заплаха, или просто да ни предпазят, обаче доста злобничко един човек каза: „Какво искате, като функционерките от „Солидарност“ да ви висят червата по оградите ли?“, всеки

би се стъписал. При всеки слух се вземаха драстични мерки, нас ни изнасяха извън града например. След втората демонстрация нещата бяха много напечени, мен и партийната секретарка ни изпратиха чак във Видин за няколко дена. Другият път ни пратиха на командировка в Бургас с други колеги по работа, аз разбирах, че е заради демонстрацията, защото аз бях толкова натоварена тогава служебно, че нямаше как да ме пратят. Директорът на предприятието ни покани в една зала да ни почерпим с кафе, малко да се освежим, с идването той каза: „Наредено е от най-високо място да се връщаш веднага!“, аз викам: „Не! Аз съм в командировка, защо да се връщам, не съм направила нищо“. А той пак казва: „Моля ти се, става много лошо, там на някои хора ще се случат лоши неща, правят ти обиск“. И като чух, че правят обиск се върнах, но при много странни обстоятелства. Когато се върнах, ми съобщиха, че всичко е обърнато в канцеларията ни, а ние вече разпространяваме литература, която ни харесваше. Напечатваме и даваме на хората да четат. Те са вземали всичко, което са намерили. Да не можеш да кажеш: „Искам въздух за децата си“ и да бъдеш враг, е, как може такова нещо?! До такава степен нямаше свобода. И е забранено да се публикува. Викаха ни в полицията, явно беше психологическа обработка. Слагаха ни в една зала и чакаш прав, без стол, не знам колко време съм чакала, може би часове. Навън една от жените от чакане беше припаднала. И ме заставиха да подпиша един документ, в който пише, че аз се задължавам да не провеждам антидържавна пропаганда, когато говоря за екологичните проблеми, да не създавам предпоставки за неща, които могат на мен да се случат. Значи да рефлектират върху мен и имиджа на държавата и че едва ли не аз оплювам Тодор Живков. Аз казвам: „Това не мога да ви го подпиша, защото аз говоря само за въздуха на Русе. Той

е необходим! Първо на човек е необходим въздухът, после водата и храната. Вие не ни давате да си искаме въздуха! Ако това е вражеско, ако това е антидържавно, значи е гузна съвестта на някои хора. Чувала съм, че има едно невидимо мастило, може да сте написали нещо друго и да го изтриете това и след това аз да съм подписала“. И за това аз стоях там с часове и отказвах да подпиша. И така накрая те казаха, че си дават мъжката дума и аз го подписах. Други мерки, които бяха вземани – подслушвани бяха всичките ни телефони - домашни, служебни. Предупредихме приятелите от София, че и техните се подслушват. От София дойде един господин в черно облечен и ни извика мен, Мария Варамезова и Стоянова-партийната секретарка. В една къща ни заведоха, а там имаше едно бюро. Ние знаехме, че ни записва и говорехме каквото си искаме. Казахме, че в свободните държави, където хората правят открито демонстрации, има кой да ги чуе, а тук това няма популярност. Че сме едни нещастни хора в един обречен град, с едни загиващи деца. Дори казах за това, което видяхме в Гюргево. Там има един химически завод, на новата площадка за хлорхидрил и когато са слагали титанови тръби, защото другите са корозирали, става една експлозия, която, ако не е предотвратена, тези градове – Гюргево и Русе, тотално загиват, без да остане жив човек. Но там прекият работник е рискувал живота си и завива винт, спасява Русе и Гюргево. Е, как да се мълчи за такова нещо?!

- Вярно ли е, че сте намирали в парковете умрели птици?

- Много. Да ви кажа тогава имаше декари цветя, много цветя се правеха, а там толкова много гълъби имаше, такива стада, че те мачкаха бегониите, счупваха ги и ги кълвяха. И какво забелязах: преди засаждане аз обеззаразявам от вредители, червейчета, слагаме препарати, като сварявахме царе-

вични зрънца с отровата и ги заравяхме в почвата, а гълъбите изкълваваха зърната и нищо им нямаше! Питахме ветеринар и той ни каза: “Знаете ли, те имат антиотрова в стомаха, стомашна жлеза за такива отрови”. Обаче от въздуха започнаха да измират. Забелязахме, че доста ята птици изчезват, и намирахме доста мъртви в градините. Страшни неща се случваха тогава!

- Споменахте, че сте имали проблем с очите и хора са припадали. Получавахте ли нужната медицинска помощ?

- Ама каква медицинска помощ? Аз не съм ходила на лекар. Винаги се маха първо причината, вие не може да се лекувате от каквато и да е болест, ако причината съществува, трябва да атакувате причината. Даже години наред, след като спряха завода, аз кашлях. Нищо не може освен студени компреси да си правиш, капки някакви си капеш. Гледаш на спирката млади майки, става обгазяване, те с дечицата. Тя или му е затиснала с гърди личицето да не диша мръсния въздух, или е намерила някаква кърпичка и чака да дойде спасителният автобус. Септемврийчетата, ще им раздават пионерски връзки, пак обгазяване! Децата припадат, те са докарали линейки. Масово имаше хора с белодробни заболявания. Друго – не приемаха от Русе момчета за летци. Явно белите им дробове не са издържали.

Спомням си едно приключение в Румъния: Отиваме в една нова сграда, качиха ни на втория етаж, там има един голям контейнер и доцент Наков каза: „Аз ще им отвлека вниманието, ти вземи едно парче от отпадното вещество“. И аз изсулвам обувката, уж че ми се разкопчава, той почва да им говори нещо, но точно до контейнера, защото видях, че там е паднало, като са пълнили контейнера, вземам едно парче и си го пускам в пазвата. Така се бях изринала

след това, че седмици не минаваше. Екипът на БАН, който работи за нас, разгражда това парче отпадък и Маргарита (от екипа) казва: „Знаете ли какво е това? Хлорът поне ви предпазва от туберкулоза, но от това нещо след 15 години ще има бум на костни заболявания в Русе“. Сега виждате ли колко хора са с бастуни, те бяха изчезнали, възрастните хора не ходеха с бастуни. Аз съм с остеопороза на всички нива, няма как да не съм. И всички, които познавам, имат остеопороза и костни заболявания, няма човек на нашата възраст да няма костно заболяване, а преди това беше рядко явление. Костните заболявания в Русе, сравнени с всички други градове, са много повече дори и при децата. Една позната лекарка каза така: „Това, което поглъщаме от разлагането на отпадните вещества, това е страшното“. Когато казах къде го съхраняват, те ни заведоха на градското сметище, изсипали там една каруца отпадни вещества. Казваме: „Не, това са хиляди кубичи, къде ги заравяте?“ И като се връщаме, ние тайно отиваме зад паната, където е оградено за площадка 1, която е едно селище и всичкото това е едни огромни сгради и огромни тръби, които са корозирали. Самите бетонни колони също са корозирали. Вече беше мъртво селището. Една русенска химичка бяхме взели, видяхме една огромна площ и десетина булдозера, които заравят отпадните вещества на самият бряг на Дунава, и това отива в реката. Многословна съм, защото аз мога да ви кажа само един микроелемент от това, което видяхме. Това не е завод, това е цяло селище, нещо страшно, това е нещо неописуемо!

Юни 2008 г.

Интервюто е проведено от Пламена Костадинова, Мадлен Петрова и Екатерина Атанасова.

